

O javnosti v socialistični družbi samoupravne demokracije

Javnost je svojevrstni missing link (manjkajoči vezni člen) politične teorije socializma, brez katerega je zelo težko pojasniti emancipacijski proces zgodovinske preobrazbe »oblasti v imenu delovnih ljudi« v »oblast delovnih ljudi«. S to preobrazbo pa se izrazi politični smisel socialistične prevlade kapitalizma in njegove »demokracije brez ljudstva« (M. Duverger), utemeljene z družbeno delitvijo dela in nasprotjem med politiko in proizvodnjo, med državo in družbo, med upravljalci in upravljanimi. Za razliko od take nedemokratske narave kapitalizma namerava socializem uresničiti demokratično republiko dela, v kateri bi delovni ljudje upravljali sami sebe, brez posrednika, ki razpolaga z monopolom njim odtujene moči.

Razumljivo je, da je uresničevanje emancipacijske perspektive socialistične prevlade buržoazne diktature kapitalizma dolgotrajen zgodovinski proces, ki se je v »družbi prehodnega obdobja« (K. Marx) šele pričel, vprašanje pa je, ali se bo ta proces sploh lahko dokončal, če že v tem prehodnem obdobju delovni ljudje niso z upravljalnim delovanjem neposredno vključeni v regulativno prakso družbe.

V tem povsem sodeč odločilnem vprašanju socializma je izhodišče ideje samoupravne demokracije, ki vladavino ljudstva (demos-kratein) utemeljuje z neposrednim odločanjem delavcev v ekonomski bazi družbe, z realno predpostavko, da bodo materialno proizvodnjo racionalneje upravljali tisti, ki z njo zadovoljujejo svoje eksistenčne potrebe, kot pa poklicni upravljalci izven proizvodnje, ki s svojim delovanjem regulativni ratio družbe pretvarjajo v voluntas odtujenih centrov moči in so bolj zainteresirani za zagotavljanje legitimnosti svojega privilegirane položaja, kot pa za zadovoljevanje regulativnih potreb socialistične družbe.

V bistvu samoupravna demokracija spreminja tako tradicionalno organizacijo oblasti kot tudi njen družbeni značaj, tako medsebojne odnose posameznih subjektov družbenega upravljanja kot tudi njihovo upravljalško subjektivnost. Samoupravljanje delovnih ljudi se odvija skozi mrežo institucij in organov, fiksiranih na odločilnih točkah horizontalnega in vertikalnega povezovanja družbenega dela, od najmanjše organizacijske enote v ekonomski bazi družbe do najvišje ravni globalnega sistema družbene reprodukcije. Poudarjamo, da je sistem socialističnega samoupravljanja organiziran z uporabo dveh principov, delovno-funkcionalnega in teritorialnega, tako da se samoupravno odločanje odvija tako v okviru temeljnih delovnih skupnosti, kot tudi teritorialnih skupnosti, v katerih samoupravljalci delujejo (samoupravljajo) kot delovni ljudje in občani.

Iz povedanega sledi, (1) da je sistem socialističnega samoupravljanja pluricentrično organiziran, s tem da (2) subjekti upravljanja v posameznih centrih odločanja razpolagajo z izvirnimi, ustavno zajamčenimi, ne pa z voljo državnih organov oblasti dodeljenimi samoupravnimi pravicami in pooblastili, (3) proces samoupravnega odločanja ima zares demokratični tok od ekonomske baze družbe k vrhu njene politične nadgradnje. Poudarimo naj tudi to, da delovni ljudje in občani v svoji samoupravni praksi delujejo z individualno in kolektivno subjektiviteto, z neposrednimi in posrednimi oblikami odločanja.

Glede na to, da socialistična družba, kot piše K. Marx v *Kritiki gothskega programa*, nosi na sebi materina znamenja stare, kapitalistične družbe, iz katere izhaja, obstaja nevarnost družbene dezintegracije in spopadov, in to dvojnih: na osnovi interesnih razlik med posameznimi subjekti socialističnega samoupravljanja (med proizvajalci in potrošniki, med posameznimi organizacijami združenega dela in posameznimi vejami proizvodnje itd.) z ene strani, in na osnovi socialnih nasprotij med proizvajalci (neposrednimi proizvajalci) in ne-proizvajalci, posebej profesionalnimi nosilci upravljalških funkcij v sferi politične vrhnje stavbe z druge strani. Nevarnost ponovne odtujitve upravljalške moči v sistemu posrednega odločanja je posebej resna. In nikakor ni le teoretska, saj je velik del regulativnih funkcij še vedno razmeščen v sferi posrednega odločanja; ogromna upravljalška moč, s katero razpolagajo nosilci funkcij posrednega odločanja, bi bila lahko, če ni podvržena učinkoviti kontroli, (zlo)rabljena proti delovnim ljudem in občanom, navkljub njihovim z ustavo zajamčenim samoupravnim pravicam. Kajti ne smemo pozabiti, da je položaj upravljalca izven materialne proizvodnje pomemben družbeni privilegij, ki profesionalne nosilce funkcij posrednega odločanja izpostavlja tendencam birokratizacije. Kolikor jim podležejo, pride med njimi in proizvajalci do takšnih nasprotij, ki jih E. Kardelj imenuje temeljna razredna nasprotja v socialistični družbi.

Seveda so te nevarnosti manjše, čim večja so pooblastila in moč osnovnih subjektov družbenega upravljanja v ekonomski bazi družbe. Ker pa se mora pomemben del družbenih funkcij upravljanja še vedno uresničevati s posrednim odločanjem, se zastavlja vprašanje, kako preprečiti njihovo odtujevanje od ekonomske baze družbe in jih podvreči uspešni kontroli delovnih ljudi in občanov. Sistem socialističnega samoupravljanja vzpostavlja zgodovinsko nove institucionalne možnosti demokratičnega nadzora organov posrednega odločanja, s tem da med temi organi in tistimi, katerih upravljalško voljo morajo izraziti, vzpostavlja delegatske odnose. To so odnosi neposredne odvisnosti delegatskih organov posrednega odločanja od upravljalške volje delovnih ljudi in občanov (in njihovih samoupravnih organizacij in skupnosti), ki so jim zaupali mandat, da jih zastopajo na višjih ravneh družbenega upravljanja. Neposredna odvisnost, o kateri tu govorimo, izhaja, prvič, iz obveznosti delegata, da v procesu odločanja ravna v skladu s smernicami svoje delegatske baze, in drugič, iz

pravice delegatske baze, da lahko kadarkoli odpokliče delegata, ki ne izraža njene volje.

Potemtakem samoupravna demokracija vzpostavlja institucionalne pogoje za spremembo političnega upravljanja družbe v družbeno samoupravljanje. Demos te demokracije je skupnost delovnih ljudi in občanov, kratein (tj. vladanje ali upravljanje) pa se odvija, prvič, z neposrednim odločanjem delovnih ljudi in občanov v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih in, drugič, z delegatskim odločanjem v sferi posrednega odločanja (v občini, republiki, federaciji).

Delovni ljudje in občani delujejo v procesu družbenega upravljanja motivirani s pluralističnimi interesi, kar pomeni z različnim zaznavanjem konkretnih posamičnih in skupnih, ekonomskih, kulturnih in drugih potreb. Da bi iz te množice različnih potreb formirali in oblikovali svojo voljo, se morajo delovni ljudje in občani dogovarjati v procesu zelo intenzivne, svobodne in odprte izmenjave mišljenj. To pa ne pomeni nič drugega, kot da se mora proces samoupravnega odločanja posredovati z javnim komuniciranjem. S tem pridobiva javnost pomen enega ključnih pogojev samoupravne socialistične demokracije.

V politični teoriji socializma izziva pojem javnosti precejšnje spore. Ni malo teoretikov, ki zatrjujejo, da javnost ni kategorija socialistične, ampak meščanske družbene ureditve, v kateri deluje kot politični instrument buržoazne vladavine. Ob tem razumevanju naj opozorimo na zelo hudo metodološko napako, ki neko zgodovinsko obliko javnosti istoveti s pojmom javnosti. »Meščanska javnost kot sfera zasebnih ljudi, zbranih v publiko« (J. Habermas), ki z državnimi organi oblasti razpravlja o načelno privatnih, vendar javno pomembnih vprašanjih proizvodnje in blagovnega prometa, ni istovetna s socialistično javnostjo. Kot drugi elementi socialistične družbe tudi javnost »nosi materina znamenja« meščanske družbe, vendar pa socialistična javnost niti po svoji strukturi niti po svojih funkcijah ni enaka meščanski javnosti. Razliko med meščansko in socialistično javnostjo lahko opazimo najprej s primerjavo med tremi strukturalnimi elementi javnosti: publiko, komunikacijskim procesom in rezultati javnega komuniciranja.

Publiko meščanske javnosti sestavljajo privatni ljudje (privatni lastniki), ki v tem položaju ne opravljajo funkcije oblasti, temveč skrbijo za svoje nepolitično, ekonomsko in kulturno življenje. To so seveda isti ljudje, ki v položaju meščanov in družbenopolitičnih oseb, z izborom svojih predstavnikov v organe oblasti vplivajo na oblast, na referendumih in podobnih oblikah »neposredne demokracije« pa sodelujejo v procesu vladanja, medtem ko v procesu javnega komuniciranja izražajo predvsem simbole svojih privatnih, se pravi posamičnih in skupnih, ne pa obćih interesov. Zaradi tega mislimo, da je ta javnost del privatnopravne sfere družbe. Javnost privatnih lastnikov deluje v kritičnem medprostoru med »politično državo« in »civilno družbo«, v področju razlike in napetosti med obćimi, z odločbami državnih organov oblasti posredovanimi interesi

in pluralizmi privatnih, z javno razpravo publike privatnih lastnikov posredovanimi interesi. Resda po ideji meščanske javnosti publika privatnih lastnikov, ki v procesu javne komunikacije iznaša svoje privatne interese, s to komunikacijo iz pluralizma »privatnih argumentov« oblikuje obči interes v obliki javnega mnenja, ki ga potem državni organi oblasti osvojijo kot politično odločitev, vendar pa – ker obči interesi niso vedno istovetni s pluralizmom privatnih interesov, s političnimi sklepi in hotenjem publike privatnih lastnikov – je vedno prisotno nesoglasje in nasprotje. Če vemo, da so razlike in napetosti med pluralizmom posamičnega interesa in občim interesom posredovane z razrednim nasprotjem med buržoazijo na oblasti in delavskim razredom v ekonomski bazi družbe, moramo zaključiti, da je meščanska javnost zelo protislovna in konfliktna kategorija, ki sestoji iz nepomirljivih nasprotij, zaradi katerih se ne more uresničiti demokratična ideja oblasti javnega razuma. Namesto izvora upravljanja, ki voluntas pretvarja v ratio, javno mnenje publike privatnih lastnikov vsebuje ideološko racionalizacijo protislovnih razrednih interesov. To je osnova politične nemoči meščanske javnosti in njene protislovne vloge v procesu vladanja, v katerem, kolikor demokratično utemeljuje politično odločanje, upravičuje njegov nedemokratični značaj, ki deluje kot izvor in meja politične moči in istočasno kot sredstvo njene manipulativne uporabe, odvisno od tega, katera razredna artikulacija v tej javnosti prevladuje, buržoazna ali delavska.

Nasprotno temu pa publika javnosti samoupravnih demokracij ni izven oblasti (ni samo publika te oblasti), temveč je tudi sama nosilka njenih funkcij, in to funkcij, s katerimi ne ureja samo politične odnose državljanov v območju države, temveč tudi ekonomske (socialne, kulturne itd.) odnose v njeni družbeni bazi. S tem se javno mnenje ne oblikuje nasproti področju oblasti, temveč v njenem središču, tako da ne samo vpliva na odločanje, temveč se neposredno izraža z odločanjem. Na podlagi enakih pravic in pooblastil imajo vsi samoupravljalci iste komunikacijske položaje in vloge v javnosti, tako da vpliv posameznih komunikatorjev v procesu oblikovanja javnega mnenja ni odvisen od količine moči, temveč od veljave dokazov, s katerimi izražajo in branijo svoja stališča.

Razumljivo je, da v objektivnih zgodovinskih pogojih še vedno neprevladane družbene delitve dela in na tej osnovi obstoječe ekonomske, socialne in kulturne razlike med ljudmi ideja samoupravnih javnosti še ni mogla biti do konca uresničena. Vzpostavljen je sistem tej ideji ustreznih pravic in obveznosti, ki jih morajo vsi udeleženci v javnem delovanju upoštevati, vendar kljub temu njihovo dejansko vedenje in delovanje v javnosti ne ustreza normativnemu obrazcu. To je seveda pogojeno z obstoječim družbenim stanjem, v katerem udeleženci javnega komuniciranja nimajo enakega komunikacijskega položaja, kakor tudi motivacija in komunikacijsko hotenje nista ista. V teh okoliščinah tudi komunikacijski vpliv večine komunikatorjev in uspeh njihovega javnega komuniciranja v precejšnji meri zavisi od izvenkomunikacijskih dejavnikov družbenih

odnosov moči. V socialistični družbi imajo največji komunikacijski vpliv nosilci najvišjih funkcij družbenega upravljanja, državni in partijski funkcionarji in gospodarski ter drugi voditelji, najmanjši komunikacijski vpliv pa imajo neposredni proizvajalci. Prve lahko zato imenujemo »vodje javnega mnenja«, druge pa njihovo »publiko«. Lahko zaključimo, da javnost v teh okoliščinah bolj služi »funkcionarskemu« upravljanju družbe kot pa družbenemu samoupravljanju delovnih ljudi in občanov. Glede na to, da imajo delovni ljudje in občani pravico, da sodelujejo v procesu odločanja, in vpogled v opravljanje izvršnih funkcij upravljanja, ki se ne izvaja neposredno, nosilci teh funkcij pa so dolžni, da ta vpogled omogočijo, javnost samoupravne demokracije vendarle uspe izraziti svoje demokratične in emancipacijske potenciale, in to s trojnim delovanjem: prvič samoupravnim, drugič s funkcijo kritične kontrole in tretjič s pedagoškim (samoosveščanjem).

S samoupravno funkcijo javnost posreduje proces samoodločanja delovnih ljudi in občanov. V tej funkciji se uresničuje temeljna ideja socialistične javnosti, njen bistveni pomen, ki je v tem, da delovni ljudje in občani v svobodni in odprti izmenjavi mišljenja presojuje svoje potrebe in pogoje za njihovo zadovoljitev, oblikujejo in s sklepi izražajo svojo voljo.

Glede na to, da v družbeno-zgodovinskih pogojih »prehodnega obdobja« samoupravni način odločanja ni zavladal nad celotnim družbenim prostorom, temveč se je razvil samo segmentarno, predvsem v ekonomski bazi družbe, medtem ko je pomemben del družbenih funkcij upravljanja ostal v centrih odtujene moči izven območja proizvodnje, javnost ne sme ostati izključno v funkciji komunikacijskega posredovanja neposrednega samoupravnega odločanja delovnih ljudi in občanov, ampak mora opravljati tudi funkcijo kritične kontrole posrednega odločanja. Pri tem je pomembna razlika med tako imenovano organizirano javnostjo znotraj institucionalnega sistema odločanja in tako imenovano organizirano javnostjo izven tega sistema. Prva je segmentirana v organizacijskih okvirih posameznih samoupravnih skupnosti kot so organizacije združenega dela, krajevne skupnosti, občine, samoupravne interesne skupnosti, družbenopolitične organizacije itd. Druga je obča javnost v neorganiziranem prostoru družbe.

V institucionaliziranem sistemu odločanja je tudi upravljalška moč izpostavljena težnjam po odtujitvi, najpogosteje s preselitvijo iz delegatskih organov v izvršilno-upravne, ki tako dobijo možnost manipulacije s publiko delovnih ljudi in občanov. V teh pogojih javnost posebnih komunikacijskih skupnosti omogoča publiki teh skupnosti, da organe odločanja podvrže kritični kontroli. Medtem pa zaprtost teh posebnih komunikacijskih skupnosti olajšuje birokratiziranim izvršilno-upravnim organom, da manipulirajo s svojo publiko. Zaradi tega je pomembno, da publiki segmentarnih skupnosti pomaga obča družbena javnost, predvsem z iznašanjem na svetlo (s kritiko) negativnih pojavov omejevanja informacij in prilaščanja moči.

Obča družbena javnost deluje na proces upravljanja z zunanjimi vplivi, vendar je pozitiven učinek teh vplivov lahko zelo pomemben premik v razvoju samoupravnih družbenih odnosov. Pozitivni družbeni procesi dobivajo v tej javnosti močno podporo, negativni pa kritiko. Vpliv javnosti je tem večji, čim manjša je v njej delitev na pasivno publiko, ki v glavnem bere, posluša in gleda, in na aktivne komunikatorje, ki v njenem imenu pišejo, govorijo in razmišljajo o družbeno pomembnih vprašanjih. Neposrednemu proizvajalcu strani časopisov, radijski mikrofoni in TV kamere niso tako dostopni kot funkcionarjem. Neposredni proizvajalci so aktivni sodelavci javnega mnenja najpogosteje na ozkem prostoru »pisem bralcev«, katerega komunikacijski vpliv približno ustreza velikosti tega prostora.

Zaradi tega je vloga poklicnih komunikatorjev-novinarjev zelo velika. V svoji temeljni vlogi so podaljšana roka delovnih ljudi in občanov, ker v njihovem imenu zbirajo, obdelujejo in razpečavajo informacije, ki so potrebne za njihovo samoupravno prakso. Bolj ko je upravljalška moč odtujena svoji ekonomski bazi, tem bolj so novinarji orodje manipulacije delovnih ljudi in občanov in manj instrument njihove javne zavesti. Pozitivno komunikacijsko učinkovanje bodisi publike javnosti kot tudi novinarjev se lahko uveljavlja samo tedaj, če si sama »družba« izbere določeno mero avtonomije in upravljalške subjektivitete. V tem primeru zavzame »družba« kritično distanco nasproti nosilcem nje odtujene moči, katerih sklepe podreja kritični presoji osveščene prakse. Ko sredstva javnega komuniciranja posredujejo proces kritične javne obravnave odločitev, utrjujejo politično senzibilnost in nujno regulativno funkcijo »družbe«. Tedaj vpliv publike javnosti narašča.

V zvezi s tem naj poudarimo, da je sistem samoupravne demokracije utemeljen s pluralizmom interesov osnovnih subjektov družbenega življenja, kar pomeni, da delovni ljudje in občani v procesu samoupravnega odločanja svobodno izražajo svoje posamične in skupne interese. S samoupravnimi pooblastili delovnih ljudi in občanov dobiva »družba« visoko stopnjo avtonomije in upravljalške subjektivitete, legalizacija pluralizma interesov pa dinamizira proces njihovega komuniciranja in oblikuje komunikacijsko vsebino. To so bistveni pogoji, da socialistična javnost uresniči svoj demokratični in emancipacijski smoter, tj. da s svojimi samoupravnimi, kontrolnimi in pedagoškimi funkcijami pospešuje zgodovinski proces socialističnega podružbljanja politike.

Ne smemo pozabiti, da legalizacija pluralizma interesov ne pomeni samo pravice delovnih ljudi in občanov, da svoje interese svobodno izrazijo, temveč tudi dolžnost, da utrjujejo družbene pogoje za njihovo uresničevanje. Hkrati legitimni pluralizem interesov nalaga tudi vsem drugim udeležencem družbenega upravljanja dolžnost, da upoštevajo voljo delovnih ljudi in občanov. V tem smislu spreminja pluralizem interesov legitimacijski temelj socialistične oblasti: namesto z ideološkimi oblikami zgodovinsko nastalih in v konkretnih empiričnih interesih delav-

cev neprepoznavnih razrednih interesih se socialistična oblast legitimira s konkretno podporo delavcem, ki so uvideli, da regulativna praksa oblasti dejansko zadovoljuje njihove resnične potrebe. Resnične potrebe delavcev, ki izhajajo iz njihovega ne samo funkcionalnega, temveč tudi socialno določenega položaja že po značaju ne vsebujejo zgolj empiričnih interesov, temveč tudi imanentno razredne interese. Zaradi tega se legitimni pluralizem interesov ne more spremeniti v goli empirizem. Seveda ni nujno, da se tista oblast, ki ne dopušča legitimnega pluralizma interesov, nujno spremeni v nedemokratično socialistično »ideokracijo«, vendar so v nji takšne tendence veliko močnejše kot v okviru legalnega pluralizma interesov. Kajti oblast, ki ne dopušča pluralizma interesov, ima mnogo širši prostor za manipulacije s t. i. višjimi cilji in občimi interesi, s katerimi zlahka prikrije partikularne interese birokratskega monopola ali kratko in malo upravljalške spodrsiljaje.

In ne samo to: takšna oblast premalo motivira delovne ljudi in občane za pozitivno družbeno delovanje, često pa izzove celo njihov odpor. Nasprotno temu pa legalni pluralizem interesov močnejše motivira delovne ljudi, politično odločanje pa je izpostavljeno vsakodnevnemu kritičnemu preverjanju dosežkov in možnosti za zadovoljevanje stvarnih potreb delovnih ljudi in občanov. Morebitni partikularizem empiričnih interesov, ki bi utegnil potisniti v pozabo zgodovinske interese delavskega razreda oziroma emancipacijske interese socialistične družbe, seveda uspešneje preprečuje ozaveščenost delovnih ljudi in občanov, ki se oblikuje v svobodnem, javnem soočanju njihovih potreb, v tehtanju pogojev za njihovo zadovoljevanje, kot pa mora to storiti kakšno modro vodstvo, ki svojih odločitev ne podvrže sodbi javnosti. Nejavno odločanje tudi socialistično demokracijo spreminja v oblast brez ljudstva. Zato je treba socialistično demokracijo utemeljiti kot samoupravno javnost delovnih ljudi in občanov, ne pa kot direktivno (ne)javnost tehnobirokracije. V nejavnem odločanju tehnobirokracije najpogosteje zmaguje partikularni voluntas, medtem ko v javnem odločanju delegatskih organov oblasti delovnih ljudi in občanov zmaguje družbeni ratio.

In končno, do zgodovinske zamenjave »oblasti v imenu ljudstva« z neposrednim samoupravljanjem delovnih ljudi in občanov, k čemer socialistična revolucija teži, ne more priti, če se publika udeležbe v oblasti ne uči v samoupravnem odločanju, in to seveda praktično. V tem je hkrati pedagoška funkcija socialistične javnosti, ker se v njej publika delovnih ljudi in občanov uči dogovarjanja in sporazumevanja, upoštevanja argumentov ali spoštovanja drugih državljanov, in se s tem usposablja za regulativno prakso resnične skupnosti, v kateri končno ne bo medsebojnega spopadanja in podrejanja.

Prevod: Ksenija Požar-Žižek